

УДК 330.341.1

В.В. БЛОЦЕРКІВЕЦЬ,
кандидат економічних наук, доцент
Національної металургійної академії України

О.О. ЗАВГОРОДНЯ,
кандидат економічних наук, доцент
Національної металургійної академії України

ГЕНЕРАЦІЯ НОВОГО ЯК БАЗОВА ЛАНКА ІННОВАЦІЙНОЇ НОВОЇ ЕКОНОМІКИ: ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ

У статті розкриваються первісні передумови формування авангардного економічного буття коеволюційно з генерацією нових знань, визначаються особливості його виникнення, поступу та поширення.

Ключові слова: *необлаго, благо-девіант, нова економіка, авангардна економіка, інновації, генерація нових знань.*

Еволюція людства є історією постійного та наполегливого прагнення суспільства в цілому та кожної людини зокрема до кращого, невичерпним переліком намагань досягти ліпшого, спроб згенерувати нове, адаптувати навколишнє до себе та пристосуватися самим до цього навколишнього. Безумовно, більша частина таких зусиль не забезпечувала бажаних результатів, згенеровані завдяки ним нові знання виявлялись непридатними для застосування, а сподівання на краще майбутнє – марними. Ще більш погіршував ймовірність досягнення успіху цілком індивідуалізований характер таких дій окремих суб'єктів. Якщо узгодження дій і мало місце, то лише між досить обмеженою групою осіб. Рух вперед був рухом проб та помилок. Тож зміни, хоч і відбувалися, частіше не сприяли покращанню буття людства в цілому, а життя окремої людини і далі залишалося гегесіївським шляхом страждань. Проте на похмурому тлі загальних невдач та розчарувань, частина згенерованих знань виявлялась на часі, маючи своїм наслідком позитивні зміни в навколишньому, забезпечуючи покращання буття людей, зростання рівня його комфортності. Безумовно, такі зміни були незначними, виступали радше як майже нечутливі флуктуації, але вони були девіаціями – носіями прогресу, що змінювали на краще життя людей, надавали їм нові можливості, формуючи острівці нового, авангардного буття в океані традиційного. Бажання закріпити ці позитивні зміни, збільшити обсяг потенційно можливої додаткової корисності спонукали економічних суб'єктів до свідомих дій щодо посилення такої девіації, надання їй стрижневого статусу.

Цілі когорти дослідників доклали величезних зусиль, вивчаючи особливості поступу людської цивілізації, причини та специфіку розгортання нового в множині сталого та кісного, еволюційні та деволуційні тренди його руху [1, 2, 3, 4, 7]. Проте однозначного визначення провідних детермінант формування нового, головних засад становлення авангардної економіки, навіть в синописному вигляді, науці досі отримати не вдалось, що обумовлює нагальність та актуальність пошуку прийняттого розв'язання зазначеної проблеми в просторі поліальтернативних вирішень.

Метою статі є з'ясування первісних передумов творення авангардного економічного буття, визначення закономірностей його виникнення, поступу та поширення як передумови дослідження авангардної економіки сьогодення та майбутнього. Лише знання історії її становлення, її виважено ретроспективне сприйняття дозволить зрозуміти сутність сучасної нової економіки, отримати репрезентативну екстраполяцію її руху в грядуще. Дослідження генерації нових знань як основи формування інноваційної нової економіки базуватиметься на платформі методу холистичного автопоезису в сполучі з економічним еволюціонізмом.

Історія людства надає беззаперечні докази, що заздалегідь визначені орієнтири необхідних змін, з'ясування точки концентрації суспільних зусиль значно спрощували завдання, забезпечуючи фокусування дій суб'єктів в певному напрямку. Отже, в подальшому формування більш комфортних умов існування прискорювалося. При цьому рух відбувався за кількома напрямками. З одного боку, змінювалося саме навколишнє середовище, зазнаючи антропогенного впливу. Генерація та розповсюдження агротехнічних знань мали своїм наслідком зміни в діяльності людини, в результаті чого на місце лісів приходили рілля та пасовища, а на місце трясовин та пустель – поля та сади. З іншого боку, людина генерувала й нові засоби праці, за допомогою яких було б легше, ефективніше перетворювати як створені самою природою, так і вже змінені предмети праці.

Полегшення умов праці та пристосування навколишнього середовища до потреб людини, до вимог більш комфортного та сталого життя, забезпечували поступове зростання рівня задоволення потреб. Але формування антропобіоценозу та покращення ергономічних умов не було першою метою такої діяльності. Їх поява фактично відіграла інструментальну, допоміжну роль, оскільки вони виступали тлом, що забезпечував сприятливі умови для реалізації споживчих потреб людини. Саме жага їх задоволення виступала для людини мотивацією до свідомого перетворення навколишнього, пристосування його до своїх нужд. У цьому зміненому навколишньому, що набуло на планетарному рівні ознак антропосфери, і відбувалося споживання благ. Таке трансформоване навколишнє теж слід розглядати як набір благ. Але блага, що досить швидко втратили в своєму розвитку статус приватних, набувши на проміжному етапі фрірайдерного характеру, та, поступово рухаються за вектором перетворення у вільні блага.

Дійсно, важко розглядати блага на кшталт «життя на безпечній від тигрів території», «зникнення загрози захворіти на чорну віспу», «приємних кліматичних умов як наслідку впливу захисних лісопосадок в степу» тощо як економічні блага. Безперечно, будучи колись ними, вони за довгі роки вже позбулись такого статусу. Проте одночасно змінювались і приватні блага, що не демонстрували тенденції до руху в напрямку деєкономізації. Творча праця людей забезпечувала генерацію і селекцію невідомих доти знань, появу все нових і нових інваріантів вже існуючих продуктів. Невдалі інваріанти вибраковувалися як такі, що не збільшували корисність або надавали споживачеві досить незначне її зростання порівняно з базовим продуктом. Більш успішні інваріанти отримували визнання ринком і знаходили своє застосування в повсякденному користуванні, проходячи важке випробування практикою. Будучи новими порівняно з попередниками, базовими продуктами, вони виступали авангардом продуктового розвитку, формуючу нову, авангардну складову економіки, забезпечуючи її деконпозицію на «стару» та «нову» частини. Втім, незважаючи на постійне прагнення до нового та кращого, досягти цього нового завжди було важко, а отже опанування нових знань й формування авангардної економіки відбувалось з великими труднощами.

Для визначальної зміни в структурі споживання, без якої за Ф. Енгельсом «людина не могла б стати людиною» [1], відмові від домінанти вегетаріанства

на користь збільшення у споживчому наборі частки білкової їжі нашим предкам рамапітекам знадобилося близько 8 мільйонів років. Саме «звичка до м'ясної їжі поряд з рослинною надзвичайно сприяла зростанню фізичної сил та самостійності людини, що формувалась», але, здійснивши найбільш вагомий вплив на «мозок, що отримав завдяки неї набагато більшу кількість, аніж раніш, тих речовин, які були необхідні для його харчування та розвитку, що надало йому можливість скоріше та повніше вдосконалюватися з покоління в покоління» [1]. Сучасні дослідження беззаперечно доводять існування залежності між переходом до споживання м'ясної їжі та зростанням обсягу мозку. Так, у представників шести видів гомінідів *Homo* та *Paranthropos*, що усвідомили важливість всеїдності для виживання [2] та включили до свого споживчого раціону їжу тваринного походження, обсяг мозку всього лише за 1 млн років збільшився майже в 2,5 рази, у той час як у великих приматів, що залишилися чистими вегетаріанцями, жодних подібних змін зафіксувати не вдалось [3].

Для наступної аналогічної за важливістю зміни – застосування засобів праці – наші пращури витратили ще понад 2 мільйони років. У подальшому подібні зміни в житті предків сучасної людини прискорювались – розповсюдження знань щодо використання вогню, а отже, й полегшення засвоєння їжі, потребувало вже 1,5 мільйона років, а для появи у вжитку прикрас, предметів розкоші – тільки 250–300 тис. років [2, 4, 5]. Подібна тенденція спостерігалась й далі. Поступ людства майже постійно пришвидшувався: приручення свійських тварин, поява перших транспортних засобів, втрата доміанти збиральницького технологічного способу виробництва, відбуття неолітичної революції здійснювались порівняно з попередніми трансформаціями економічного життя майже миттєво.

Проте таке прискорення сприймається лише в ретроспективному зрізі, в контексті історичного погляду, в той час як для людей тієї доби зміни були майже невідчутними протягом багатьох поколінь. Людство фактично перебувало в застиглому світі незмінності. За таких умов інтерпретувати відносно нові продукти, що набули такого статусу вже десятки й сотні років тому та стали цілком узвичаєними для поточних генерацій, в якості складових елементів авангардної економіки досить складно. Зрозуміло, певні зміни в таких продуктах відбувались, але відмінності між окремими екземплярами були настільки незначними, на рівні мінорних флуктуацій, що на це можна було не звертати увагу. До того ж ці відхилення від базового зразка пояснювались не свідомим бажанням покращити продукт, а нетотожністю предметів праці, з яких вони виготовлялись, розбіжностями в кваліфікації виробників, практичних особливостях застосування даної технології різними робітниками тощо. Такі відхилення в дійсності не призводили до загальної зміни корисності продукту, хоча окремі економічні суб'єкти могли отримати її певний приріст при споживанні блага-девіанта порівняно із базовим зразком, в той час, як інші суб'єкти отримали б відносно менше задоволення. Ці виграші чи втрати були б тимчасовими, мали б імовірнісний характер, оскільки наступна одиниця цього ж блага могла мати вже дещо інший фенотип та виступати носієм вже інших змінених споживчих властивостей, забезпечуючи мікрофлуктуації корисності даного продукту.

Незважаючи на це, такі формально нові «квазіінноваційні» продукти мали б вважатися надбанням нової економіки, за умов відсутності інших, новіших за них продуктів-аналогів, створених в даній економіці. Проте відсутність консумаційного виграшу, зацікавленості споживачів в появі таких квазінеоблаг нівелює подібний висновок. Блага-девіанти не набувають статусу необлаг, залишаються у складі множини старої економіки, заперечуючи її кінцеву фіксованість та постулюючи її вібраційну рухливість. Але староекономічний статус блага залишається таким лише за руху в межах певної орбіти (рис. 1).

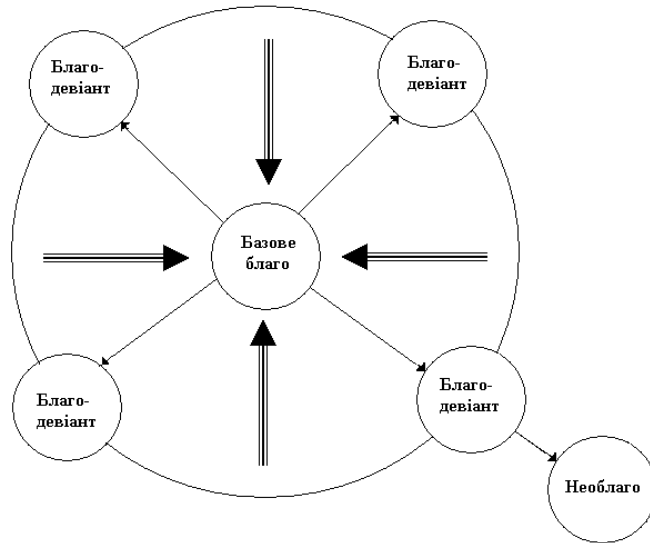

Рис. 1. Наростання девіацій як шлях появи необлага

Незначні пертурбації блага, визначені не логікою його розвитку, не вимогами споживачів, а низкою інших, зовнішніх факторів, хоч й приводять до появи у нього неавтентичних ознак, але не дозволяють вийти за межі базової орбіти. Кожне таке благо-девіант може набути цілого ряду відмітних ознак, але їх буде недостатньо для набуття іншого статусу. При цьому відхилення виступають як тимчасові мутації, що не мають майбутнього, благо-девіант залишається в орбіті базового блага й тяжіє до нього. Поступове згладжування таких мутацій в наступних періодах сприятиме формуванню стандартного блага, скоротивши частоту проявів девіантних ознак. Досягнення згоди між виробниками, самостійно чи за участю держави, щодо інгредієнтного вмісту продукту, особливостей застосування технології, чіткої кодифікації операцій, що виконує робітник тощо забезпечить появу такого блага-стандарту.

Втім, за певних умов, можливо досягнення й інших результатів. Наростання відмінностей, поступове віддалення від базового блага може привести до появи блага-девіанта, яке вже не можна буде сприймати як варіацію блага в межах орбіти. Це благо матиме надто багато нових ознак, що перешкоджатимуть зворотному сходженню до базового, а отже, являтиме собою необлага. На споживчому рівні такий продукт має сприйматися економічними суб'єктами як інший, нетотожний базовому, а на виробничому – вимагатиме застосування специфічно відмінних технологічних прийомів. Саме це буде визначати його самостійний статус.

Зрозуміло, що лінія демаркації між новим та старим буде проходити не лише на рівні зовнішніх ознак. Поява необлага як самостійного блага передбачає існування більш глибоких розломів між старим та новим, наявність сутнісних відмінностей цього блага від попередника. Дійсно, відмова споживача в сприйнятті необлага як тотожного його предку передбачає фіксацію економічним суб'єктом суттєвих розбіжностей між цими благами в споживчих якостях. Незбігання останніх при суспільному визнанні даного блага означатиме, що споживач дійшов висновку щодо здатності нового блага задовольнити видозмінену потребу, потребу, що є конкретизацією тієї ж нужди, але вже іншою, неідентичною колишній. Більш того, в окремих випадках, формування необлага може бути пов'язане як з розширенням сфери його застосування, еволюцією в

бік універсализації з отриманням субституціональних властивостей стосовно інших благ, так і з звуженням переліку його функціональних можливостей внаслідок поглибленої спеціалізації щодо використання лише для певних цілей. Отже, необлага буде мати в кількісному аспекті більший, менший чи такий самий набір споживчих вартостей, що й благо-предок (предки), проте в змістовному плані, в будь-якому разі, це буде вже інший набір.

Дослідження змін у вартості необлаг може мати місце лише стосовно благ, що набули статусу товару. Слід зазначити, що далеко не усі необлага мають останній. Більш того, поява першого екземпляра нового блага навряд чи була пов'язана з бажанням виробника реалізувати саме його стороннім споживачам. Для продуцента не склало б труднощів зафіксувати неідентичність конкретної праці при виготовленні цього блага порівняно з базовим, проте це ще не знаменувало створення дійсно нового блага. Зміна величини витрат праці, уречевлених у необлазі, сприймалась би виробником не більше, аніж з позицій мініливості пропорцій необхідного та додаткового продукту. У цей історичний період, лише самоспоживання експериментального продукту виробником дозволило б виявити його унікальні властивості, що визначили б відмінність необлага від його попередників. Тільки в подальшому, за умови набуття виробництвом товарного характеру, проявляється суспільний характер праці виробника. Саме тоді, з появою можливості фіксації праці взагалі, визначення абстрактної праці як специфічної форми суспільної, застосування інструментарію підрахунку її величини, розкривається перспектива дослідження іншої властивості необлага як товару – його вартості.

Дійсно, за умов товарного виробництва нетотожність блага та необлага спостерігатиметься не тільки в площині споживчої вартості, але й вартості. Зрозуміло, що, з високою ймовірністю незбігання наборів споживчих вартостей було обумовлено розбіжністю технологічних прийомів при виготовленні цих товарів, відмінностях у витратах праці як у якісному аспекті у розрізі конкретної праці, так й в кількісному – в розрізі абстрактної праці. Відповідно, не збігатимуться й вартості цих товарів. Але різниця між ними цим не обмежується. Більш того, зміна величини вартості не виступає детермінантним фактором для фіксації появи нового блага. Її зростання чи зменшення може супроводжувати рух від блага до необлага, проте така зміна є вірогідною, але не обов'язковою. Необхідною, хоч й недостатньою, умовою появи необлага виступає перетворення конкретної праці, її інакшість в безпосередніх проявах. Виконання аналогічної ж умови щодо абстрактної праці поява необлага не вимагає. Продуктивні витрати фізіологічної енергії людини при зміні способу її конкретного докладання можуть залишитись на колишньому рівні, обумовивши тотожність вартостей базового блага й нового блага. Відмінності між ними в вартісному аспекті якщо і існують, то знаходяться в дещо іншій площині.

Староекономічне благо є благом звичайним в зазначеній локалізації, благом, технологія виробництва якого тією чи іншою мірою засвоєна вже цілою когортою продуцентів. Отже, слід припустити, що індивідуальні та суспільно необхідні витрати праці на його виробництво не будуть тотожними для всіх виробників [6] на порівняно конкурентному ринку. Окремі більш ефективні виробники товару, будуть привласнювати додатковий виграш, а їх менш успішні конкуренти матимуть збитки. У той же час виготовлення необлага, хоча б певний час, буде прерогативою лише одного продуцента-новатора [7]. У цьому випадку індивідуальні витрати праці виробника, що є тимчасовим монополістом, збігатимуться із суспільно необхідними, визначаючи величину вартості нового економічного товару. Результатом стане поява у такого новатора додаткових можливостей щодо збагачення.

Втім такий сценарій розвитку подій для зазначеного періоду був вкрай рідкісним, виступаючи скоріше як виняток, аніж правило, за умов тяжіння деві-

антів до зразкового блага. Тож і залучення нових елементів до неоекономічної множини відбувалось досить рідко.

При цьому отримання статусу нового блага не є довільною процедурою, воно вимагає відповідного визнання економічними суб'єктами. А отже, передбачає легітимізацію статусу колишнього девіантного блага як самостійного блага на дескриптивному рівні шляхом надання йому вербального ідентифікатора. Так, виведений новий сорт певної рослини чи винайдений новий вид рослини, що мають позитивні якості з точки зору споживачів, отримують такий ідентифікатор і їх одиниці виступають як нове благо. Виходячи з цього, благо $B_i \{L_i, x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_n\}$ фактично не є тотожним благу $B_{i+1} \{L_{i+1}, x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_n\}$ за умов послідовностей їх ознак $\{zzz, 1, 0, 1, 1, 1\}$ та $\{zzz, 0, 0, 1, 0, 1\}$, але оскільки їх ідентифікатори L_i та L_{i+1} тотожні, то такі блага мають формально сприйматися не як окремі блага, а як одиниці одного блага. Споживачі не вважають відмінності в послідовності ознак достатніми для закріплення за кожним з них статусу самостійного. Лише за виконання умови нетотожності $L_i \neq L_{i+1}$ відмінне благо набуде такого статусу, а отже, стане необлагом.

Проте фіксація блага як носія не існуючого раніше ідентифікатора не тотожне імплементації його в статусі неопродукта. Отже, благо $B_i \{L_i, x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_n\}$ лише видається нетотожним благу $B_{i+1} \{L_{i+1}, x_1, x_2, \dots, x_i, \dots, x_n\}$ за умов представлення послідовностей їх ознак у вигляді $\{zzz1, 1, 0, 1, 1, 1\}$ та $\{zzz2, 1, 0, 1, 1, 1\}$. Розбіжності ідентифікаторів L_i та L_{i+1} за тотожності інших ознак не регламентують формально сприйняття таких благ як окремих. Вони залишаються одиницями одного блага із загальним ідентифікатором zzz . Це не суперечить попередньому викладу, оскільки надання продукту унікальної назви дозволяє упізнати за необхідності конкретну одиницю блага, але не передбачає автентифікацію його як окремого, якісно відмінного від інших блага, що повинно мати статус самостійного. Так, знов виготовлені банкноти, кредитні картки, двигуни літаків тощо, маючи унікальні ідентифікатори, не набувають статусу нових благ, а входять до множин продуктів, розташованих в межах орбіт своїх базових благ.

З іншого боку, блага, що набули статусу нових, одержали його не назавжди. Навіть за умов відсутності нових інваріантів узвичаєнні необлага поступово втрачають ступень своєї новизни у міру того, як наростає рівень їх узвичаєння. З точки зору споживачів, узвичаєнні блага не сприймаються як нові, вони не є якісно відмінними від інших благ староекономічної множини. Дійсно, поява нового продукту не означає миттєвого припинення виробництва базового для нього блага. Останнє, хоч і має дещо гірші споживчі властивості, але за умов недостатньої розповсюженості першого ще протягом багатьох років знаходитиме свій попит. До того ж, скоріше за все, витрати на виробництво одиниці нового блага дещо перевищують середні витрати виробництва базового блага. Особливо значними такі розбіжності будуть на етапі появи та впровадження нового блага, що зумовить обмеженість кола його споживачів.

Крім того, в окремих випадках, споживання блага потребує дотримання споживачем низки вимог стосовно віку, функціональних можливостей організму, рівня освіти, специфіки набутих знань, технічних умов тощо. Так, застосування перших накопичувачів на магнітних дисках вимагало від споживачів відмінної фізичної підготовки, робота на обчислювальних машинах – спеціальних фахових знань, а опанувати використання скейт-бордів замість велосипедів було досить важко людям зрілого віку. Подібні консумційні перешкоди сприяють елітаризації блага, визначаючи виключний статус його споживачів та дозволяючи їм отримати ще додаткову корисність від такого статусу. Але, з іншого боку, це заважає заміні менш корисного старого блага більш утилітарним новим, детермінує складність старо-неоекономічних перехідних процесів.

Тож, протягом тривалого часу старе і нове благо співіснують, забезпечуючи виразне сприйняття вододілу між новою та старою економіками. Проте ско-

рочення ареалу застосування старого блага, витіснення його з широкого вжитку аж до можливого зникнення, посилює позиції нового блага. Нове стає домінуючим, але, отримавши провідні позиції, таке благо озвичається, а ставши узвичаєним, втрачає статус авангардного елемента.

Наше дослідження дозволяє зробити висновок, що у традиційному суспільстві будь-які зміни відбувались вкрай рідко, тож і поява нового блага була виключною подією. Протягом більшої частини історичного часу люди були членами саме таких суспільств, а отже, споживання необлаг, навіть саме знайомство з ними, видавалося малоімовірним випадком. Господарське буття було пов'язане майже цілковито з благами – елементами старої економіки. Аналіз показує, що, незважаючи на генерацію нових знань, швидкість їх розповсюдження в традиційному суспільстві була явно недостатньою. Отже, авангардна економіка мала маргінальний характер, будучи відсунута на узбіччя економічного життя. Лише прискорення науково-технічного прогресу призвело до зміни ситуації, забезпечивши поступове зростання питомої ваги авангардного та створивши передумови набуття авангардною економікою рис домінантної.

Подальше дослідження має виявити чіткі критерії розрізнення нових та старих благ, з'ясувати хронологічну та просторову локалізацію точки переходу до висхідного розвитку авангардної економіки, визначити специфіку процесу генерації нових знань, що обумовила такий перехід.

Список використаної літератури

1. Энгельс Ф. Диалектика природы / Ф. Энгельс // К. Маркс, Ф. Энгельс Соч. – Т. 20. – С. 486–495.
2. Оппенгеймер С. Изгнание из рая. Хроники демографического взрыва: пер. с англ. / С. Оппенгеймер. – М.: Эксмо, 2004. – С. 31.
3. Elton S. Comparative context of Plio-Pleistocene hominid brain evolution / S. Elton, L.S. Bishop, B. Wood // Journal of Human Evolution. – 2001. – V. 41. – P. 23.
4. Алексеева Т.И. Homo sungirensis. Верхнепалеолитический человек: экологические и эволюционные аспекты исследования / Т.И. Алексеева, Н.О. Бадер. – М.: Научный мир, 2000. – 468 с.
5. Бадер О.Н. Произведения искусства и костяные изделия эпохи палеолита с восточного склона Уральских гор / О.Н. Бадер, В.Н. Петрин // У истоков творчества. – Новосибирск: Наука, 1978. – С. 26–31.
6. Политическая экономия / под ред. К.В. Островитянова. – М.: Гос. изд. политической литературы, 1962. – С. 56–57.
7. Громека В.И. Научно-техническая революция и современный капитализм / В.И. Громека. – М.: Изд-во политической литературы, 1976. – С. 45.

В статье раскрываются первоначальные предпосылки формирования авангардного экономического бытия в коэволюции с генерацией новых знаний, определяются особенности его возникновения, прогресса и распространения.

Ключевые слова: *необлаго, благо-девиант, новая экономика, авангардная экономика, инновации, генерация новых знаний.*

In the article primary pre-conditions of forming of avanguard economic life are opened in coevolution with the generation of new knowledge; the features of his origin, progress and distribution are determined.

Key words: *neogoods, goods deviant, new economy, cutting-edge economy, innovation, new knowledge acquisition.*

Надійшло до редакції 15.04.2011.